

LBRIS

We know
books

Pierre Assouline

portretul

editura rao

LBRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ASSOULINE, PIERRE

Portretul / Assouline Pierre ; trad.: Aurelia Ulici
- București : Editura RAO, 2011

ISBN 978-606-609-067-4

I. Ulici, Aurelia (trad.)

821.133.1(493)-31=135.1

Editura RAO
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, ROMÂNIA
www.raobooks.com
www.rao.ro

PIERRE ASSOULINE
Le portrait
© Pierre Assouline și Editions Gallimard, Paris, 2007
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba franceză
AURELIA ULICI

© RAO International Publishing Company, 2008
pentru versiunea în limba română

2011

ISBN 978-606-609-067-4

*Celor Trei Grații,
Angela, Meryl și Kate*

Nimic nu aduce alinarea, pentru că totul este fără întoarcere. Chiar și despărțirile forțate sunt trăite ca niște părăsiri. Totuși, în clipa morții mele nu sunt copleșită de remușcări. Sunt doar senină și liniștită, în pofida acestei răscoale de semne care se desfășoară în jurul meu. Cum să nu ghicești, dincolo de lacrimile greu stăpânite și de murmurele abia înăbușite, sufletul devastat al copiilor mei și dezastrul interior al copiilor lor? Ei au fost singurul motiv al ultimelor pâlpii ale îngrijorării mele. Iată-mă eliberată de ticăitul timpului și de freamătul lui, redusă la cea mai simplă expresie a mea, gata să mă prezint în fața posterității cu aripi de fluture.

Sunt doar câteva ore de când sufletul și trupul meu s-au despărțit ca să se întâlnească din nou acolo unde nimeni nu se va duce să le caute. De fapt, acum trăiesc maiestuoasă pe unul dintre pereții marelui salon al casei noastre din Rue Laffitte, numărul 19, la Paris, în *Portretul baroanei James de Rothschild*. Curând o să locuiesc la fiul meu Alphonse, în Rue Saint-Florentin, pe una dintre laturile din Place de la Concorde, apoi la castelul de Ferrières, înainte să fiu exilată pentru câțiva ani în cel de la Neuschwanstein, călătorie care va preceda altele, încântătoare și de bunăvoie acelea, în cel mai frumos dintre muzeele lumii, până ce zilele mele se vor scurge mult mai liniștit în Île de la Cité, lângă palatul Lambert.

Se poate ca sufletele firesc înclinate spre nostalgie să dezvolte o aptitudine către amintiri tulburătoare. Fapt este că în fiecare dintre locurile pe unde am trecut au fost îndeajuns un amănunt sau o

culoare, o siluetă sau o privire, un cuvânt sau un parfum ca să mă transpună în amintirile mele, să-mi deschidă o ușă ascunsă și să mă lase să mă întorc din nou acasă, prin efortul nesigur și obscur al memoriei. Iubesc prezentul pentru legătura tainică pe care o menține cu trecutul și pentru dulceața cu care ne întoarce la clipele cel mai bine ascunse ale unei vieți. Primești, celebri, transmiți: dacă asta este împlinirea unei vieți, nu mai rămâne, apoi, decât să accepți să pleci.

Ingres m-a pictat între 1844 și 1848, dar locuiesc cu adevărat în tablou numai din dimineața aceea, cea primă zi a lunii septembrie 1886, care este dimineața morții mele. Eu și această femeie care mă reprezintă suntem de-acum una, vie pentru totdeauna, câtă vreme ai mei vor avea grijă de noi și vor ști să ne salveze de sălbatici. Printr-un paradox datorat acestei situații speciale, sunt în același timp în afara lumii și în mijlocul vieții acestei familii.

Eu sunt portretul.

I

Rue Laffitte

Nu țineam să intru în moarte cu ochii deschiși. Și totuși, n-aș fi recunoscut-o niciodată. În ultimii ani, conștientă că-mi rămânea atât de puțin timp ca să-mi închei socotelile cu mine, eram obsedată de teama că-mi voi pierde vederea; în pofida unei operații de cataractă, mă chinuia perspectiva de a nu-mi mai vedea serviciul de Sèvres, acel serviciu de porțelan verde ale cărui piese deveniseră, grație lui Boucher, obiecte unicate. Asta m-ar fi făcut să mor cu zile, afectându-mă mult mai sigur decât orice cangrenă generalizată.

În fond, am plecat așa cum speram, în liniștea castelului nostru din Boulogne, înconjurată de afecțiunea ființelor care îmi sunt dragi. Se îplinea exact un an de când atacurile de gută mă chinuiau. Dureri violente în piept nu mă lăsau deloc să mă întind, dar visam la o agonie discretă, pudică și tăcută în spatele draperiilor de rips ale patului meu mare. Trebuie să știi să-ți păstrezi rangul și un strop de ironie chiar și la necaz. Zilele mi se scurgeau într-un fotoliu mare și noaptea într-un șezlong. Mă retrăsesem treptat ca să mă păstrez numai pentru familie și pentru un cerc restrâns de prieteni vechi și aleși. Nu de lume fugeam, ci de zgomotul munden. Vine întotdeauna un moment în viață când te debarasezi fără părere de rău de tot ce este inutil.

Nu-mi părăsisem camera de la primul etaj de mai multe săptămâni. În ultimele două, marele rabin mă vizita în fiecare zi. Zăream pe fereastră colina Saint-Cloud conturându-se în depărtare. Era ora cinci și jumătate când fiica și nora mea mi-au închis ochii.

Romancierii vorbesc bucuroși de carcasa bărbatului, niciodată de carcasa femeii; este vorba totuși de un același schelet sub învelișul lui deja relaxat. Domnișoara Blumm s-a îngrijit de toaleta mea funerară, conform ritualului nostru: o cămașă din batist împodobită cu șnururi, două șorțuri din pânză albă, unul în față și altul în spate, un cordon din fir alb în jurul taliei, o basma de dantelă pe piept, un scapular negru cu alb în jurul gâtului, o bonetă cu pliuri albe pe cap. Copiii mei le-a revenit sarcina de a-mi pune în picioare papucii din pânză albă. Apoi m-au pus pe un pat de fier. O lampă a fost aprinsă chiar alături, ca să țină un an.

Șaizeci de servitori au defilat pentru a-și lua adio. Funeraliile au fost fixate pentru a treia zi de la moartea mea, la ora unsprezece treizeci.

Crezi întotdeauna că mai ai mult timp înainte, când de fapt îți amintești că ai lăsat mult în urmă. Mă simt fără vârstă, în putere. Dar atunci când genunchii te lasă și când zgomotul lumii nu mai ajunge la tine decât înfundat, trebuie să știi să te retragi; sau cel puțin să ai eleganța să nu insiști prea mult fără a-ți imagina că totul te atinge și conspiră să îți facă rău. Ce-a fost mai rău mi s-a întâmplat deja. Nimic insuportabil nu mă mai poate atinge de-acum.

L-am pierdut pe fiul meu Salomon; el avea douăzeci și nouă de ani, iar eu cincizeci și nouă. În ziua aceea, pentru prima oară, am putut aprecia cât de adânc se poate scufunda moartea ca să-și caute prada. Durerea de a-mi pierde copilul a sfâșiat în tăcere urzeala vieții mele. În realitate, fiul meu nu m-a părăsit niciodată, atât de mare este rolul prezențelor invizibile în viața noastră. Consolarea nu poți s-o aștepti decât de la timp.

În fond, există vreun privilegiu cu adevărat mai mare decât să ai propria moarte bine pusă la punct și scutită de neprevăzut? Eu am avut-o pe a mea. Nu că ultimul an ar fi fost lipsit de suferință, dar nu era nimic legat de dorința mea cea mai intensă: să părăsesc această lume dându-le alor mei siguranța că de acum vor fi binecuvântați și protejați de pe lumea cealaltă.

Pe șase console de o parte și de alta a galeriei au fost repartizate cărți de condoleanțe. Sute de oameni au stat acolo la coadă după de au urcat pe peron. Se pare că rândul ajungea până în Rue Laffitte.

Salonul din stânga, la parter, a fost transformat în catafalc cu lumânări. Curtea nu se mai vedea de delegații. Recunoștința celor îndatorați provoacă o îmbulzeală cum nu s-a mai văzut de la ultimul nostru mare bal, dar nu trebuiau descurajați. Beneficiarii actelor mele filantropice nu erau greu de distins în mulțime, ficele milosteniei de la școlile de călugărițe din Lagny și administratorul Universității israelite, inundații din Belgia și femeile în zdrențe din Ierusalim, sărmanele de la Vincennes și orfanele poloneze, fără să fie uitate toate acele curajoase necunoscute ai căror bărbați au întotdeauna probleme la sfârșitul și la începutul lunii. Trebuie să recunosc că spectacolul îmbulzelii lor neașteptate mă încânta. Și atâția alții încă, pe care i-am ajutat sau pe care i-am susținut, cu condiția ca nimeni să n-o știe niciodată, nici măcar cei implicați. Dacă se știe că dai, pierzi orice beneficiu moral al gestului tău.

Invitațiile la înmormântare le-au fost adresate bărbaților care alcătuiesc majoritatea cortegiului. Veneau direct de la cimitir și ecoul conversației lor ajungea până la mine. Era multă lume, mii de oameni. Ceremonia, fie ea și funebră, nu era mai puțin mondenă. Dricul cu doi cai nu arbora armoariile noastre, ci numai un R. A ajuns la Père-Lachaise luând-o pe Grands Boulevards, prin Place de la République, pe Boulevard Voltaire și Rue de la Roquette. Parohul de la Notre-Dame-de-Lorette urma cortegiul până la intrarea în cimitir. Copiii de la orfelinatele noastre din Rue Picpus, băieți și fete în uniformă, formau un șir dublu de-o parte și de alta a carului mortuar pe care îl cerusem cât mai simplu împodobit.

Șapte mașini cu farurile aprinse, dar acoperite cu crep, veneau la distanță, ca și cele zece mașini mortuare. Servitori, valeți și rânđași în livrele închise la culoare îmi urmau sicriul din stejar, capitonat cu catifea albă și împodobit cu gheare argintii. Numai copiii mei știau că cerusem să se pună alături de mine scumpele scrisori ale mamei mele, închise într-o cutie din abanos, după ce au fost arse cele ale soțului, tatălui și fratelui meu.

Vidal, credinciosul meu valet din ultimii nouăsprezece ani, era în fruntea lor, urmat imediat de paznicii de vânătoare de la Ferrières. Urma familia mea, cei trei fii ai mei, baronul Arthur, familia Lambert și familia Ephrussi. În fine, în spate, o mulțime de apropiați și de curioși – aproape patru mii de persoane. În primul rând puteau fi

recunoscuți Victorien Sardou și Ludovic Halevy, Jules Claretie și baronul Reille, contele Camondo și Cahen d'Anvers, și apoi membrii familiei Bischoffsheim, precum și câțiva miniștri fără portofoliu, ambasadori fără post și academicieni târându-și săbiile pe dalele aleii centrale. Contele de Paris, împiedicat de legea exilului, era reprezentat de marchizul de Beauvoir și de viconte de Chevilly. Angajații familiei încheiau coloana.

Înaltul personal al mării sinagogi din Rue de la Victoire mă aștepta: preotul oficiant, cantorul și marele rabin în haine sacerdotale. N-au existat discursuri pentru că nu mi le dorisem; suportasem multe în trecut, rostite de eminenți oameni ai credinței care se dovedeau adesea cel mai puțin potriviți să-l evoce pe defunct; și cum nimic nu va egala niciodată noblețea tragică a acelei *Oraison funèbre de Madame*¹, micii noștri Bossuet au fost atât de descurajați, încât nimeni n-a rostit nici o frază despre mine. Marele rabin de Paris, Zadoc Kahn, a încercat totuși o alocuțiune, cu unicul scop de a regreta absența discursurilor – omul nu se schimbă, nici dacă e în contact permanent cu lumea de apoi. Fără discursuri, dar cu atât mai mult fără flori și coroane, îmi impusesem hotărât voința. Asta îi surprinde uneori pe cei străini de cultul nostru, dar așa ceva nu se obișnuiește, cel puțin nu la noi. Chiar lângă cavoul nostru odihnește o Phedra strălucită, tragedia domnișoară Rachel, care, de altfel, frecventa salonul meu.

Trecuseră abia câteva ore. Ascultându-i pe cei care se întorceau, mi-am retrăit înmormântarea ca și cum fusesem acolo. Totul s-a derulat așa cum dorisem, sau mai degrabă așa cum fusese stipulat în cele două pagini de instrucțiuni alăturate testamentului meu, dar ținute separat într-un plic mare, albastru. Nu ești niciodată destul de exact. Trebuie să-ți păstrezi rangul până la sfârșit.

Doamnele tocmai se întorceau de la serviciul funerar, fiind scutite de procesiunea de la cimitir; pregăteau deja cărțile de vizită, cu colțul stâng îndoit sub nume, pe care să le depună aici, un mod de

¹ *Orație funebră pentru Henriette-Anne a Angliei* – ducesă d'Orléans, ținută la Saint-Denis în ziua de 21 august 1670, de Jacques-Bénigne Bossuet, episcop de Meaux (n.tr.)

ai spune familiei noastre că au trecut să ne prezinte condoleanțele lor, așa cum cere buna-cuviință în cele șapte zile, și așa cum o cere și tradiția evreiască.

Sinagoga oferă un confort necunoscut la Père-Lachaise. Între draperiile negre înfrumusețate de broderii argintii, aceste doamne i-au recunoscut pe marii bancheri protestanți Hottinguer și Vernes, solidari cu familia așa cum știu numai minoritarii să fie între ei, cu capul acoperit ca și ceilalți (nimeni n-a uitat vechea poveste în această lume mică: la moartea marchizei, soțul meu și Guizot, evreul și protestantul, erau în mulțimea care își prezenta condoleanțele la palatul Castellane, dar absența lor a fost remarcată la biserica Madeleine).

Marele rabin fiind acasă la el, și-a ținut discursul: „... Doamna de Rothschild a jucat rolul femeii evreice în istorie. A fost soție și mamă. A iubit și a apărut frumosul, i-a ajutat pe săraci... A fost numită cea mai mare evreică a timpurilor moderne...” Exact tot ce voiam să evit. La începutul anilor '80, Dentu editase *Les grandes Juives*¹, o plachetă pentru uzul tinerelor fete în rândul cărora Alexandre Weill mă înrola în deschidere alături de Gracia Nassi, Rebecca, Estera și Miriam, precum și alături de mama Macabeilor, Pucinelle de Blois, frumoasa Maria Nunez și Dona Sol Hatschwell; culegerea de poezii a apărut în două sute de exemplare, ceea ce era mai mult decât destul, dar mi-a fost dedicată, și primind-o, am înțeles starea ciudată pe care o încerci când ești onorat; e de crezut că această etichetă ridicolă de „evreică celebră” mă va urmări până la sfârșit... Apoi au urmat rugăciunile, în ebraică și în franceză, și acea *kaddish*², atât de pură și de coplesitoare, despre care nu toată lumea știe că e spre glorificarea lui Dumnezeu înainte de a fi o rugăciune pentru morți și că este făcută în primul rând pentru aramaică.

Cine n-a visat măcar o dată să asiste la propria înmormântare? Să-i numere pe cei prezenți, să le spioneze comportamentul, să le pună la încercare sinceritatea. Pentru că eu nu am asistat cu adevărat la a mea, prima mea satisfacție de tablou viu datează de la vizitele

¹ *Evreice celebre* (n.tr.)

² *Rugăciune evreiască făcută de rudele celui mort pentru ca sufletul său să-și găsească liniștea* (n.tr.)

de condoleanțe. Căci este *select* să apară în anumite locuri, și cu atât mai mult să te manifesti într-o casă mare îmbrăcată în crep negru.

Să fii invizibil pentru lume, să ascuți ce spun și ce bârfesc cei care te cred moartă pentru totdeauna, să-i privești trăind este o bucurie mult mai intensă decât să zbori în țării asemenea unei păsări. Este curios că scriitorii nu s-au gândit mai des să pună tabloul unui maestru să vorbească, dacă te gândești la tot ce se poate auzi într-o viață de la un astfel de tablou. Câțiva au încercat asta în literatură, Hoffmann și contesa de Ségur cu pisica Murr, Pierre Chainé cu *Mémoires d'un rat* (*Memoriile unui șoarece*) și Louise d'Aulnay cu memoriile unei păpuși. Eu de ce n-aș fi un tablou? În plus, domnul De Crébillon chiar s-a gândit să dea viață de sofa uneia dintre eroinele sale, în timp ce Fougere de Monbron a făcut același lucru cu o canapea de culoarea focului, și Voisenon cu o cadă. Se știe că numai literatura spune adevărul. Transpunerea unui suflet într-o operă de artă nu trebuie să mai mire și, dacă totuși se întâmplă, este pentru că epoca este lipsită în mod tragic de imaginație. N-au romancierii toate drepturile și nu este romanul locul absolutei libertăți de spirit? Numai „tehnicienii“ literaturii vor vedea în asta un procedeu. Ceilalți, lipindu-și urechea de portretul meu, îmi vor simți poate bătăile inimii.

Văzută de pe peretele meu, comedia umană este de o savoare inedită.

Bărbatul ăsta, care se oprește în fața mea, mă fixează îndelung, singur și nemișcat, apoi își vede de drum; nu l-am mai văzut niciodată înainte. Tăcerile lui au un efect mai mare decât cuvintele. Ce caută el acolo? Probabil că este un nou parvenit al finanțelor. Are morga unui parizian la modă, dar mutra unui vânzător de gulere tari la Magazinul Universal. Cel care îi ia locul în contemplarea portretului meu este exact opusul lui. Fin, rasat, distins, acest personaj în redingotă de culoarea ceții din Londra pare el însuși purtat de hainele lui: o grație aeriană, atenție în alegerea cuvintelor, multă delicatețe în gesturi se degajă din persoana lui fără ca asta să-i afecteze cu nimic atitudinea virilă. Dacă este adevărat că arta de a trăi nu se potrivește cu singurătatea și că te îngrijești pentru că în orice clipă poți întâlni pe cineva, acest bărbat trebuie totuși să facă parte dintre cei care se îmbracă elegant doar ca să ia cina singur.

După el vin un tată cu fiica lui, care nu fac caz de mine. Unul dintre acei domni frumoși, cu privirea limpede încadrată de favoriți în stil austriac, despre care de la prima vedere se spune că o să fie un mort frumos, poate pentru că fața lui te face să presimți noblețea morții; ea este o mică persoană de porțelan, cu un gât atât de fin, cu limbajul mult prea sofisticat pentru vârsta ei – se simte că nu și-a trăit copilăria. Cei doi caută biblioteca în speranța că vor găsi la Sfântul Augustin ceva ce poate aduce dezolare sau consolare. Nu se spune că întotdeauna este bine să te lași condus de cei mai mari decât tine? În ce mă privește, nu am decât neîncredere față de aceste cuvinte prea elevate, care adorm gândirea. Dar ce am prins din conversația lor atunci când se îndepărtau de micul meu salon m-a amuzat. Vorbeau despre fiul meu mai mare, Alphonse. Îmi imaginam că o să-l laude pentru abilitățile de mare bancher, sau pentru faptul că este președintele Cosistoriului sau, și mai bine, pentru că este primul evreu care fost numit consilier general al Băncii Franței, acum treizeci de ani, dar nu: „A luat ce e mai bun de la amândoi: energia de la tatăl său și cunoașterea limbilor străine de la mama sa“. Deci asta a reținut lumea despre mine?

De ce nu, în cele din urmă? Deși pretinsa mea ușurință de a învăța limbi străine nu este un talent deosebit, ci pur și simplu rodul unei educații pe care am transmis-o așa cum am primit-o. La noi, pe Judengasse, strada evreilor din Frankfurt pe Main, orașul copilăriei mele, idișul era limba vieții de zi cu zi. Mama o vorbea perfect, ca și germana și franceza, limbi în care obișnuia să redacteze scrisori, fiind în același timp în stare să citească și cărțile de rugăciuni în ebraică. Ea m-a făcut să le învăț, nu fără să adauge engleza, pe care ea n-o știa, precum și muzica, pianul și pictura, care, în felul lor, sunt tot niște limbi. Dar, într-o anumită societate, a putea să te exprimi în cinci limbi înseamnă și să știi să taci în cinci limbi. Am fost învățată și să stăpânesc tăcerea.

Unele femei au făcut efortul de a veni până aici, cu capul acoperit cu crep, cu părul întins, nici buclat, nici cărlionțat, și purtând bijuterii de agat; nu contează că ar putea să-mi ridice o statuie pentru tot răul pe care nu li l-am făcut, dar pe care l-aș fi putut face. Niciodată n-am înțeles mai bine decât astăzi că, în ochii lor, ceea ce nu este